

”Puhuminen on
kielioppia
tärkeämpää” —

Raportti luku- ja
kirjoitustaidon
koulutukseen
osallistuneiden
opiskelijoiden
haastatteluista

26. MAALISKUU

Pakolaistaustaisten ohjaus -hanke

Tekijät: Antti Kanninen, Juha Lahti, Raisa Mänttari

Epp Parkkali ja Kirsi Paavilainen

**Pakolaistaustaisten
ohjaus**

Sisällys

1. Luku- ja kirjoitustaidon koulutus 2018-2020	3
1.1 TE-toimiston tehtävät	4
1.2 Oppilaitosten tehtävät	5
1.2.1 Vapaa sivistystyö	5
1.2.2 Aikuisten perusopetus	5
1.2.3 Työttömistä opiskelijoista johtuvat velvoitteet	5
1.3 Lukutaitokoulutukseen ohjautuminen	6
1.3.1 Helsinki	6
1.3.2 Espoo ja Vantaa	7
1.3.3 Tampere ja Vaasan seutu	8
1.4 Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen raportti	8
1.4.1 Vapaan sivistystyön yhteistyö TE-toimistojen kanssa	9
1.4.2 Aikuisten perusopetuksen yhteistyö TE-toimistojen kanssa	9
1.5 Muita näkemyksiä lukutaitokoulutusten tilasta	9
2. Tämän selvityksen taustaa	10
3. Vahvuudet	12
4. Haasteet	13
5. Kehittämisehdotuksia	14
6. Johtopäätöksiä ja suosituksia	15
6.1 Koulutuksista	15
6.2 Urasuunnittelusta	16
6.3 Kotoutumisesta kokonaisvaltaisesti	17
7. Yhteenveto	19
Lähteet	

1. Luku- ja kirjoitustaidon koulutus 2018-2020

Antti Kanninen, Pakolaistaustaisten ohjaus –hanke

Aikuisille maahanmuuttaneille suunnattua luku- ja kirjoitustaidon koulutusta (myöh. lukutaitokoulutus) on 1.1.2018 alkaen toteutettu osana vapaan sivistystyön kotoutumista edistävää koulutusta¹ (ns. uusi maahanmuuttajakoulutus eli umako) sekä osana aikuisten perusopetuksen alkuvaihetta. Aiemmin lukutaitokoulutus oli pääosin työvoimakoulutusta. Edelleenkin työvoimakoulutuksena järjestettävän aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa on mahdollista vahvistaa latinalaisen kirjaimiston hallintaa².

Lukutaitokoulutukseen voi osallistua erilaisilla statuksilla, mutta TE-toimistoon työttömiksi työnhakijoiksi rekisteröityneet ko. koulutusta tarvitsevat henkilöt ovat merkittävä tai ehkä jopa merkittävin ryhmä. Näille opiskelijoille lukutaitokoulutus on ns. omaehtoista opiskelua (laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010 22–25§§).

Vapaan sivistystyön koulutuksiin osallistuu kuitenkin myös työvoiman ulkopuolella olevia, esimerkiksi kotivanhempia, eläkeläisiä ja pitkäaikaissairaita. Kaikilla vapaan sivistystyön kotoutumista edistävän koulutuksen opiskelijoilla pitää joka tapauksessa olla voimassa kotoutumissuunnitelma, jonka voi tehdä kunta tai TE-toimisto. On lisäksi huomioitava, että kaikki vapaan sivistystyön kotoutumista edistävä koulutus ei ole lukutaitokoulutusta.

Aikuisten perusopetuksen ja kansanopiston opiskelijalla voi olla oikeus paitsi työttömyysetuuteen, myös opintotukeen. Aikuisten perusopetuksen rahoitusta ei ole rajattu opiskelijoihin, joiden kotoutumissuunnitelma on voimassa. Aikuisten perusopetuksen tukeminen työttömyysetuudella on mahdollista myös työllistymissuunnitelmassa julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta annetun lain (916/2012, myöh. JTYPL) perusteella, mutta vapaan sivistystyön lukutaitokoulutus ei sovellu työttömyysetuudella opiskeltavaksi kuin kotoutumislain mukaan.

¹ Laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998) 1§: Kansanopiston, kansalaisopiston ja kesäyliopiston ylläpitäjälle myönnetään valtionosuutta 57 prosenttia sekä opintokeskuksen ja liikunnan koulutuskeskuksen ylläpitäjälle 65 prosenttia 8 §:n mukaan lasketusta euromäärästä. Valtionosuutta myönnetään kuitenkin kansanopiston, opintokeskuksen, kansalaisopiston tai kesäyliopiston ylläpitäjälle sata prosenttia 8 §:n mukaan lasketusta euromäärästä opetus- ja kulttuuriministeriön 10 §:n nojalla vahvistamalle määrälle sellaista oppilaitoksen ylläpitäjän järjestämää koulutusta, joka on hyväksytty kotoutumisen edistämistä annetun lain (1386/2010) 11 §:ssä tarkoitettuun opiskelijan kotoutumissuunnitelmaan.

² <https://minedu.fi/maahanmuuttajien-luku-ja-kirjoitustaidon-koulutus>

Tässä osiossa kerrotaan ensin yleisellä tasolla TE-toimiston ja oppilaitosten rooleista lukutaitokoulutuksen järjestämisessä. Sen jälkeen käydään tarkemmin läpi käytännön järjestelyitä selvityksen kattamilla alueilla eli Pääkaupunkiseudulla, Tampereella ja Vaasassa. Kolmanneksi referoidaan lyhyesti Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen tekemää selvitystä, erityisesti sen osiota, joka käsittelee TE-toimistojen ja oppilaitosten välistä yhteistyötä. Neljänneksi käsitellään vielä muita näkemyksiä lukutaitokoulutuksesta 1.1.2018 tapahtuneen uudistuksen jälkeen.

1.1 TE-toimiston tehtävät

Koulutustoimijat ja TE-toimisto (1.3.2021-30.6.2023 osa vastuusta siirtyy työllisyiden kuntakokeilualueille) ovat yhteisesti vastuussa työttömiksi työnhakijoiksi rekisteröityneiden koulutuksesta. TE-toimisto teettää tai tekee asiakkailleen alkukartoituksen (sis. kielitaidon lähtötason arviointi) ja kotoutumissuunnitelman sekä arvioi, voidaanko asiakkaan (lukutaito)koulutuksessa opiskelua tukea työttömyysetuudella. TE-toimisto myös seuraa opintojen etenemistä ja mahdollisesti keskeyttää työttömyysetuuden maksun, tekee selvityspyynnön tai takaisinperinnän, jos opinnot eivät etene tai keskeytyvät.

TE-toimisto on myös tärkeässä roolissa koulutuksen nivelvaiheissa, loma-aikoina ja sen päättyessä, koska nämä asiat vaikuttavat työttömyysetuuden maksuedellytyksiin ja työttömän työnhakijan oikeuksiin ja velvollisuuksiin. TE-toimisto myös huolehtii asiakkaan kotoutumisen edistämisestä oppilaitosten kanssa yhteistyössä. Tavoitteena on, että asiakas on itselleen sopivassa koulutuksessa ja etenee tarpeen mukaan toiseen koulutukseen, muuhun työllistymistä edistävään palveluun tai työhön.

Joillakin alueilla TE-toimistojen asiantuntijat valitsevat lukutaitokoulutuksen opiskelijat tai antavat suosituksensa opiskelijoista valinnan tekeville oppilaitoksille. Toisilla paikkakunnilla taas opiskelijat hakeutuvat itsenäisesti koulutukseen ja opiskelijavalinta tehdään ilman TE-toimistoa.

Oppilaitosten ja TE-toimistojen yhteinen erilaiset kotoutumiskoulutukset (sis. Lukutaitokoulutukset) kattava tietojärjestelmä on melkein kaikilla alueilla Koulutusportti, jossa on tietoa opiskelijoista ja kursseista. Sitä kautta voi hoitaa myös tiedonvaihtoa ja ilmoittaa mm. alkavista kursseista sekä kurssien aloittamisesta ja keskeyttämisestä.

Alueilla on myös lukutaitoverkostoja, joissa kaikki alueen toimijat kokoontuvat yhteistyön ylläpitämiseksi ja syventämiseksi sekä yhteisten pelisääntöjen luomiseksi. Verkostot ovat nousseet tarpeesta eikä niillä ole normiperustaa. Ainakin Pohjois-Pohjanmaalla verkosto on TE-toimistovetoinen, kun taas joillakin muilla aluilla kuten Pirkanmaalla vetäjä on ELY-keskus.

1.2 Oppilaitosten tehtävät

1.2.1 Vapaa sivistystyö

Oppilaitosten tehtävänä on hakea rahoitus koulutukseen opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Lukutaitokoulutuksen järjestäminen ei ole pakollista, joten oppilaitokset tai niiden omistajat (esimerkiksi kunnat) päättävät itsenäisesti rahan hakemisesta tai hakematta jättämisestä. Tarkempaa tietoa rahoituksesta saa esimerkiksi vapaasta sivistystyöstä annetun lain (632/1998) 9-10 §:stä sekä julkaisusta Vapaan sivistystyön uusi sivistystehtävä³.

Vapaa sivistystyö on nimensä mukaisesti vapaata. Lukutaitokoulutusta ei esimerkiksi voi ohjata opetussuunnitelman perusteilla. Näin ollen kurssien sisällöstä, kestosta, viikkotuntimääristä tai muista ei voi antaa sitovia määräyksiä, mutta Opetushallitus on antanut koulutukseen ops-perustesuosituksen⁴. Lisäksi Kansalaisopistojen liitto on antanut OPH:n suositukseen perustuvan tarkentavan suosituksen omille jäsenilleen⁵.

1.2.2 Aikuisten perusopetus

Oppivelvollisuuden ylittäneiden eli aikuisten perusopetuksen (myöh. aipe) normiperusta on perusopetuslaissa (628/1998), joskaan läheskään kaikkia lain pykälä ei sovelleta ko. koulutukseen. Aipe on vasta (HE 178/2016 vp) uudistettu kaksivaiheiseksi (alku- ja päättövaihe). Samalla vahvistettiin henkilökohtaistamista, uudistettiin opetussuunnitelman perusteet ja muokattiin rahoitusta. Lukutaitovaihe on osa alkuvaihetta, mutta toisaalta on oma selkeä kokonaisuutensa. Näin ollen aipea voidaan sanoa myös kolmivaiheiseksi. Opetushallitus on antanut aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet⁶, joita järjestäjien on noudatettava.

Aikuisten perusopetusta järjestetään kunnallisissa ja yksityisissä aikuislukioissa, päivälukioiden aikuislinjoilla, kansanopistoissa ja eräissä kansalaisopistoissa. Osa vapaan sivistystyön oppilaitoksista järjestää siis sekä lukutaitokoulutusta että aipea. Kaikissa aipe-oppilaitoksissa ei järjestetä kaikkia vaiheita. Aikuisten perusopetuksen järjestämistä ei ole säädetty kunnille pakolliseksi eikä sitä olekaan tarjolla kaikissa kunnissa. Tähän on vastattu myöntämällä perusopetuslain mukaisesti järjestämislupia yksityisille järjestäjille.

1.2.3 Työttömistä opiskelijoista johtuvat velvoitteet

Työttömyysetuudella opiskelevien kurseista on suositus, jonka mukaan opiskeluun sisältyy pääsääntöisesti vähintään 20 tuntia viikossa tapahtuvaa opiskelua. Etenkin erityisiä toimenpiteitä tarvitsevien maahanmuuttajien kohdalla tai paikallisten olosuhteiden pakottamana viikoittainen

opiskeluaika voidaan kuitenkin sopia lyhyemmäksi⁷. Kotoutumislain 24 §:n mukaan vapaan sivistystyön piirissä suoritettavista opinnoista on esitettävä koulutus- tai opintosuunnitelma. JTYPL asettaa tietojenantovelvollisuuksia koulutuspalvelujen tuottajalle, jolla on opiskelijoina työnhakijoita, joiden omaehtoisia opintoja on tuettu työttömyysetuudella. Ensinnäkin oppilaitoksen on annettava opiskelijalle todistus opiskelijaksi hyväksymisestä, opintojen aikaisista lomajaksoista ja opintojen etenemisestä. Toiseksi koulutuspalvelujen tuottajan on viipymättä ilmoitettava työ- ja elinkeinotoimistolle opintojen päättymisestä tai siitä, että opiskelija on poissa tai laiminlyö opintojaan.

Kokkolan ja Pietarsaaren seudulla TE-hallinto (Pakolaistaustaisten ohjaus –hanke) ja koulutuksen järjestäjät ovat laatineet yhdessä kaksikielisen käsikirjan⁸, jossa kuvataan eri toimijoiden rooleja ja vastuita. Myös Uudenmaan TE-toimisto on laatinut kotoutumislain mukaisen omaehtoisen koulutuksen yhteistyöohjeen⁹, joka on tarkoitettu oppilaitoksille ja muille koulutustoimijoille. Edellä mainitun lisäksi dokumentissa oppilaitoksia ohjeistetaan mm. Koulutusportin käyttöä, opiskelijoiden valintaa, opiskelijoiden osallistumista muihin palveluihin opintojen aikana ja välipalautteeseen (opintojen aikainen yhteydenpito).

1.3 Lukutaitokoulutukseen ohjautuminen

1.3.1 Helsinki

Työttömien työnhakijoiden ohjautuminen lukutaitokoulutukseen on monivaiheinen. Alla oleva listaus kuvaa tilannetta ennen työllisyyden kuntakoelua, jonka aikana prosessi luultavasti muuttuu.

1. TE-asiantuntija tekee uudelle asiakkaalle alkuhaastattelun, laatii asiakkaan kanssa kotoutumissuunnitelman ja ohjaa hänet kielitaidon lähtötason arviointiin Testipisteeseen¹⁰.

³ <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-493-1>

⁴ <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/vapaan-sivistystyon-lukutaitokoulutuksen-opetussuunnitelmasuositus-2017>

⁵ https://kansalaisopistojenliitto.fi/wp-content/uploads/2018/01/Suositus_kansalaisopistojen_lukutaitokoulutuksen_opetussuunnitelmaksi_2018.pdf

⁶ <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/aikuisten-perusopetus>

⁷ <https://kotouttaminen.fi/omaehtoisen-opiskelun-tukeminen-tyottomyysetuudella>

⁸ <https://kotouttaminen.fi/documents/3464316/3464728/K%C3%A4sikirja+kotouttamisverkostolle+.pdf/97d5f7ef-26af-c474-a917-71433774ea5b/K%C3%A4sikirja+kotouttamisverkostolle+.pdf?t=1609739530315>

⁹ Ohjetta ei ole julkaistu.

¹⁰ www.testipiste.eu

-
2. Asiakas osallistuu kielitaidon lähtötason arviointiin. Jos työnhakija on luku- ja kirjoitustaidon koulutuksen tarpeessa, Testipiste antaa suosituksen vapaan sivistystyön koulutukseen, aipen lukutaitovaiheeseen tai latinalaista kirjaimistoa vahvistavaan koulutukseen osana kotoutumiskoulutusta.
 3. TE-asiantuntija tapaa asiakkaan uudelleen ja kirjaa Testipisteen suosituksen asiakkaan kotoutumissuunnitelmaan ja ohjaa lukupalveluohjaukseen (LPO), joka toimii osana Stadin osaamiskeskusta.
 4. Asiakas käy LPO:ssa, jonka työntekijät osoittavat hänelle sopivimman alkamassa olevan kurssin Testipisteen suosituksen ja koulutustarjonnan rajoissa. LPO:n työntekijät ilmoittavat alkavan kurssin tiedot Koulutusportissa TE-toimistolle.
 5. TE-asiantuntija päivittää asiakkaan kotoutumissuunnitelman vastaamaan alkavaa lukutaitokoulutusta ja liittää asiakkaan Koulutusportissa alkavaan koulutukseen.
 6. Asiakas aloittaa koulutuksen. Kouluttaja ilmoittaa Koulutusportissa, kun asiakas on aloittanut koulutuksen, ja TE-toimiston asiantuntija antaa lausunnon omaehtoisista opinnoista työttömyysetuudella.

Helsingissä lukutaitokoulutuksen järjestäjiä on useita sekä aipessa että vapaassa sivistystyössä. Tietojemme mukaan aikuisten perusopetuksen paikoista on ollut pulaa, joten aipe-suositusten saaneita on jouduttu ohjaamaan aluksi vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksiin. Jos asiakas joutuu kertaamaan lukukoulutusta, eikä oppilaitos ole tehnyt hänelle jatkosuunnitelmaa, edellä avattu prosessi toistuu uudelleen. Jos kertaajan (asiakas, joka jatkaa lukutaitokoulutuksessa) jatkokoulutustarve on tiedossa, vältetään kohdat yksi ja kaksi. Jos asiakas jatkaa samassa oppilaitoksessa, riittää yksi tapaamiskerta TE-toimistossa.

Muiden kuin lukutaitokoulutusta tarvitsevien TE-toimiston kotoutuja-asiakkaiden koulutukseen ohjautumisen prosessi on yksinkertaisempi. Heille tarvitaan yleisesti vain yksi suunnitelman laadinta alkuhaastattelun yhteydessä. Heidän kohdallaan ei siis tarvita lukupalveluohjausta, vaan TE-toimiston asiantuntija valitsee asiakkaan kanssa sopivan koulutuksen.

1.3.2 Espoo ja Vantaa

Espoossa ja Vantaalla sekä aikuisten perusopetus, vapaan sivistystyön lukutaitokoulutus, että lukupalveluohjaus on toteutettu aikuisopistossa, joka on Espoossa Omnia ja Vantaalla Vantaan aikuisopisto. Muuten TE-toimiston asiakkaan koulutukseen ohjautumisen prosessi on samanlainen kuin Helsingissä: TE-toimiston alkuhaastattelu ja -kartoitus, kielitaidon lähtötason arviointi ja koulutussuositus, lukupalveluohjaus, koulutuksen kirjaaminen kotoutumissuunnitelmaan ja lopuksi kurssin aloitus.

Vantaalla ei järjestetty aipen lukutaitovaihetta vuosina 2018 ja 2019, minkä takia ko. suosituksen saaneet ohjattiin tai he hakeutuivat vapaan sivistystyön lukutaitokoulutukseen. Osa tosin osallistui aipen lukutaitovaiheeseen muissa kaupungeissa.

1.3.3 Tampere ja Vaasan seutu

Tampereella ja Vaasan seudulla ohjauksen luku- ja kirjoitustaidon koulutukseen tekee TE-toimiston asiantuntija, joka päivittää tai laatii ensimmäisen kotoutumissuunnitelman ja saman tapaamisen aikana valitsee Koulutusportista alkavan koulutuksen ja hyväksyy asiakkaan sinne. Lukutaitokoulutuksen järjestäjät siis ilmoittavat alkavista kursseista Koulutusportissa, josta TE-asiantuntijat ne näkevät. Tampereella ja Vaasan seudulla suomen/ruotsin kielen lähtötasotestaus tapahtuu ennen TE-toimiston alkuhaastelua, joten testin tulos on asiantuntijan tiedossa ensimmäisen suunnitelman laadinnassa.

1.4 Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen raportti

Lukutaitokoulutuksesta ja aikuisten perusopetuksesta on vuonna 2020 valmistunut laaja, oppilaitosnäkökulmaan keskittynyt selvitys, "Maahanmuuttajien koulutuspolut. Arviointi vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksesta, aikuisten perusopetuksesta ja ammatillisen koulutuksen kielitaitovaatimusten joustavoittamisesta" (Hievanen & al. 2020). Arvioinnissa todetaan seuraavaa: "Ottaen huomioon uudistusten lyhyen voimassaoloajan lukutaitokoulutuksen järjestäminen toimii vapaan sivistystyön piirissä hyvin. Vapaan sivistystyön koulutustehtävä, muu koulutustarjonta ja toimintatavat edesauttavat koulutusmuodon toteuttamista." Aikuisten perusopetuksesta todetaan, että "uudistettu rakenne on yhdenmukaistanut ja selkiyttänyt opetusta kansallisella tasolla". Raportin mukaan molempien koulutusten lainsäädäntö, perusteasiakirjat ja rahoitus ovat toimivia, mutta resurssit ovat niukkoja.

Raportin mukaan vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksen tärkeimpiä vahvuuksia ovat joustavuus, toiminnallisuus, monipuolisuus, osaava henkilöstö, monipuolinen yhteistyö, kyky reagoida koulutustarpeisiin ja hyödyntää oppilaitoksen vahvuuksia. Haasteita puolestaan ovat opiskelijaryhmien heterogeenisyys, rahoituksen riittämättömyys, resurssien puute, toiminnan jatkumisen ennakoimattomuus ja henkilöstörakenteeseen liittyvät haasteet.

Aikuisten perusopetuksen lukutaitovaihetta arvioitiin osana kokonaisuutta, joka todettiin yleisesti hyväksi. Lukutaitovaiheeseen liittyviksi haasteiksi todettiin opiskelijoiden heikot perustaidot, ryhmien heterogeenisyys sekä rahoituksen riittämättömyys opiskelijoiden merkittävälle tuen ja pienryhmäopetuksen tarpeelle. Haastetta aiheuttaa vastaajien mukaan myös järjestäjien vaihtelevat tulkinnat lukutaitovaiheen tavoitteista.

1.4.1 Vapaan sivistystyön yhteistyö TE-toimistojen kanssa

Karvin raportin (emt.) mukaan vapaan sivistystyön oppilaitoksista lähes kaikki tekivät TE-toimistojen kanssa yhteistyötä ja se koettiin pääosin toimivaksi. Yhteistyötä tehtiin esimerkiksi jatko-ohjauksessa koulutuksesta eteenpäin ja tilanteissa, joissa opiskelijan katsottiin tarvitsevan eri koulutusta.

Lähes kaikki oppilaitokset (91 %) olivat sitä mieltä, että TE-toimistojen koulutuksiin ohjaamat opiskelijat ovat oikeassa koulutuksessa. 27 % katsoi, että TE-toimistoissa on vähintään melko yhtenäiset periaatteet koulutukseen ohjaamisessa. Oppilaitokset toivoisivat enemmän tietoa TE-toimistolta opiskelijoiden kotoutumissuunnitelmista ja alkukartoituksista. Ylipäätään TE-toimistot koettiin merkittäviksi yhteistyökumppaneiksi ja opettajista 73 % koki yhteistyön toimivaksi vähintään jossain määrin. Parannusta kaivattiin TE-toimistojen ja työntekijöiden välisiin erilaisiin toimintatapoihin ja yhteydenottomahdollisuuksiin. Hyviksi koettiin vakiintuneet ja säännölliset yhteistyöpalaverit.

1.4.2 Aikuisten perusopetuksen yhteistyö TE-toimistojen kanssa

Karvin raportin mukaan lähes kaikki aikuisten perusopetuksen järjestäjät kokivat, että TE-toimistojen koulutukseen ohjaamat henkilöt ovat oikeassa paikassa. Kuitenkin lähes puolet arvioi, että TE-toimistoilla ei ole yhtenäisiä käytäntöjä ko. koulutukseen ohjaamisessa. Yli puolet järjestäjistä myös toivoi enemmän tietoa opiskelijan alkukartoituksesta ja/tai kotoutumissuunnitelmasta.

TE-toimistojen kanssa tehtiin yhteistyötä koulutuksen päättyessä. 85 % koulutuksen järjestäjistä, mutta vain 51 % opettajista koki yhteistyön toimivaksi. Opettajista tosin 24 % ei tehnyt yhteistyötä TE-toimistojen kanssa lainkaan.

1.5 Muita näkemyksiä lukutaitokoulutusten tilasta

Edellä kuvatun mukaisesti TE-toimistoilla on merkittävä viranomaisrooli lukutaitokoulutuksen järjestämisessä erityisesti mitä tulee opiskelijavalintoihin, opiskelun aikaiseen toimeentuloon ja jatko-ohjaukseen. Erityisesti vuoden 2018 aikana TE-toimistoissa ja ELY-keskuksissa huolestuttiin uuden järjestelmän toimivuudesta. Vuoden 2019 keväällä työ- ja elinkeinoministeriö teki kyselyn ELY-keskuksille lukutaitokoulutuksessa ilmenneistä haasteista. 18 ELY-keskuksesta 17 vastasi kyselyyn, jonka mukaan 10 alueella lukutaitokoulutusta ei ollut tarjolla tarpeeksi, mistä johtuen odotusajat olivat monella alueella pitkiä. Saatavuuden lisäksi monilla alueella huolta aiheuttivat kurssien lyhyet kestot ja pienet viikkotuntimäärät, TE-toimistojen ja oppilaitosten vähäinen yhteistyö sekä jatko-ohjauksen heikoksi koettu taso. Toisaalta joillakin alueilla oli heti löydetty

toimivat yhteistyömuodot ja rahoituskin oli oikean tasoista, ja TE-toimistojen näkemyksen mukaan oikein kohdistunut.

TEM:ssä valmisteltiin syksyllä 2020 hallituksen selontekoa kotoutumisen edistämisen uudistamistarpeista. Selontekoluonnos¹¹ oli lausuntokierroksella 2.2.-12.3.2021. Luonnoksessa oli kirjauksia myös lukutaitokoulutuksesta. Selontekoluonnoksessa esitetään, että *”vapaan sivistystyön rahoitusjärjestelmässä kotoutumissuunnitelmaan hyväksytyyn koulutuksen rahoitus erotetaan omaksi kokonaisuudeksi --- rahoitusjärjestelmään lisätään uusia tähän tarkoitukseen käytettäviä opetustunteja ja opiskelijaviikkoja yhteensä 7 miljoonaa euroa vastaava määrä --- Selvitetään mahdollisuuksia ja lisäresurssitarpeita vapaan sivistystyön koulutuksen 100 %:n valtionosuuden ulottamiseksi työllistymissuunnitelmassa hyväksytyihin lukutaito-opintoihin --- Aikuisten perusopetuksessa mahdollistetaan rahoitus myös opiskelijoiden kertaamista kursseista.”*

Kotoutumisen edistämisen uudistamistarpeita koskevaan selontekoluonnokseen annetuissa lausunnoissakin¹² todetaan, että sekä vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksen aikuisten perusopetuksen suhteen on olemassa kehittämistarpeita. Lausuntojen mukaan nämä tarpeet liittyvät ennen kaikkea rahoitukseen, opintojen sisältöihin sekä opettajien osaamiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö toivoo, että kotoutumista tukevien koulutusten kohdentumisesta ja vaikuttavuudesta tehdään ulkopuolinen selvitys. Ennakkotiedon mukaan Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi toteuttaa uuden, laajemman arvioinnin lukutaitokoulutuksesta vuodesta 2021 alkaen.

2. Tämän selvityksen taustaa

Pakolaistaustaisten ohjaus -hanke päätti syksyllä 2020 haastatella luku- ja kirjoitustaidon koulutukseen osallistuneita opiskelijoita. Tähän oli kaksi syytä. Ensinnäkin suuri osa luku- ja kirjoitustaidon koulutuksiin osallistuneista on pakolaistaustaisia. Toiseksi kyseisen koulutuksen opiskelijoiden kokemuksista oli vain vähän tietoa, vaikka sen haasteista puhuttiin paljon, ja järjestäjien sekä opettajien näkemyksiä oli vastikään selvitetty (Hievanen & al. 2020). Totesimme, että haastatteluaineisto rikastaisi kuvaa luku- ja kirjoitustaidon koulutuksista (jäljempänä luku-koulutus). Olimme jo saaneet hyviä kokemuksia omakielisiin keskustelutilaisuuksiin osallistuneiden haastatteluista ja päätimme toteuttaa tämän haastattelukierroksen samalla konseptilla.

¹¹ [Lausunto - Lausuntopalvelu](#)

¹² Lausunnot löytyvät sivustolta [lausuntopalvelu.fi](#)

Koska meillä oli tiedossa erinomainen arabiankielinen haastattelija sekä arabia-suomi-kääntäjä, päätimme keskittyä tälläkin kierroksella arabiankielisiin asiakkaisiin. Tämä oli perusteltua siitakin syystä, että arabiankieliset ovat luku-koulutuksessa yksi suurimpia kieliryhmiä. Haastateltavien löytämiseksi oli tällä kertaa löydettävä uusia tapoja. Meillä ei ollut tiedossa mitään tiettyä kurssia tai koulutusta, joiden opiskelijoita olisimme lähestyneet. Lisäksi kaikki koulutukset olivat haastatteluaikaan etäopetuksessa. Pohdimme myös mahdollisuutta, että TE-asiiantuntija lähettäisi luku-koulutuksessa olevalle asiakkaalleen suostumuspyynnön haastattelua varten. Tämä koettiin kuitenkin liian työlääksi toimintatavaksi.

Päädymme loppujen lopuksi siihen, että haastattelija etsi itse haastateltavat Suomessa asuvien arabiankielisten käyttämien sosiaalisen median kanavien kautta. Haastattelijalla on laajat verkostot, ja hän on aktiivinen ja tunnettu arabiaa puhuvien maahanmuuttaneiden keskuudessa. Haastattelija julkaisi arabiankielisen ilmoituksen Facebookissa ja löysi 13 ehdokasta. Haastatteluihin valikoitui yhdeksän henkilöä, jotka ovat osallistuneet luku-koulutukseen vuoden 2015 jälkeen eri puolilla Suomea.

Haastatteluilla oli sama tavoite kuin hankkeen aiemmin järjestämällä asiakaspaneelilla: halusimme tietää, "miten he [luku-koulutuksen opiskelijat] ovat eläneet ja kokeneet ne asiat, joita olemme heille kotoutumispolulla tarjonneet" (Laitinen-Saunio 2020). Halusimme, että haastateltavat saavat itse nostaa koulutuskokemuksistaan esiin niitä asioita, jotka heillä on ensisijaisena mielessä. Toisaalta haastattelijalla oli muutama spesifi kysymys, joihin halusimme vastaukset kaikilta. Toisin sanoen haastattelut olivat puolistrukturoituja.

Litteroidun suomenkielisen aineiston perusteella haastatteluista voidaan pitää onnistuneina. Haastateltavat tuntuivat luottavan haastattelijaan ja käsittelivät sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksiaan. Tätä juuri tavoitelimme. Haastatteluaineiston luki viisi hankkeen työntekijää, jotka analysoivat aineiston ja nostivat sieltä esiin nousevia teemoja.

Toteamme vielä selvyuden vuoksi, että tämän laadullisen aineiston perusteella ei voida tehdä johtopäätöksiä lukutaitokoulutuksesta yleisesti. Toisaalta useamman yksilön kuvaaman kokemuksen merkitystä ei tule vähäksyä; kotoutuminen ja kielen oppiminen on hyvin yksilöllinen prosessi. Tilastolliset keskiarvot ja mediaanit eivät tavoita niitä mahdollisia kipukohtia samalla tarkkuudella, jotka pienikin otos tavoittaa tarkemmin. Haastateltujen esiin nostamia asioita voi olla hyvä selvittää jatkossa (ehkä kvantitatiivisesti tai suuremmalla otoksella). Niihin kannattaa kiinnittää huomiota luku- tai muuta alkuvaiheen kotoutujille suunnattuja koulutuksia kehitettäessä.

Haastatteluista nousevia yleisiä teemoja olivat seuraavat: resilienssi, tahto ja motivaatio, eritasoiset opiskelijat samoissa ryhmissä, opetuksen taso, oppimaan oppiminen ja motivaatio,

opettajien ja opiskelijoiden välinen kommunikaatio, uraohjaus, sosiaalisten verkostojen puute, odotusajat koulutusten välillä sekä haastavat elämäntilanteet.

3. Vahvuudet

Yksi aineistosta nouseva teema oli opiskelijoiden resilienssi. Moni koki stressiä elämäntilanteen takia tai siksi, että oli oppinut suomea vain hitaasti kovista ponnisteluista huolimatta. Lähes kaikki olivat kuitenkin edenneet opinnoissaan ja urallaan. Yksi oli töissä kaupassa, toinen oppisopimuskoulutuksessa, kolmas oli ammattikoulussa ja neljäs suorittanut peruskoulun oppimäärän. Tästä elämässä eteenpäin etenemistä – kotoutumista – tarkasteltaessa on otettava huomioon, että haastateltujen toimijuuden tila näyttäytyy kapeana. Tämä näkyy esimerkiksi haastateltujen esiin tuomissa ura-/koulutusvalinnoissa, jotka olivat hyvin pragmaattisia. Haastateltujen joukossa oli myös henkilöitä, joilla valinnan varaa ei ollut tuntunut olevan. Heidän mukaansa pahimmalta tuntuisi jäädä kotiin ja työttömäksi: "he ohjaavat johonkin paikkaan ja sinne sitten mennään, koska kotona istuminen ei tule kysymykseen".

"--- tämä valintani, ilmastointiasentaja, tapahtui kyselemällä eikä niin, että olisin erityisesti tykätynyt tähän juttuun tai sellaista."

"--- tuomasin, että mieluummin menen sellaiselle alalle, jolla on enemmän työmahdollisuuksia, kuin että alan opiskelijaksi kolmeksi vuodeksi ja odotan ja nostan lainatukea."

Haastateltavat toivat esiin vahvaa motivaatiota ja halua oppia valtakieltä ja työllistyä. "Opiskelin tässä koulussa 4 kk. Jopa yötä myöten kirjoitin, piirtelin kirjaimia, siis minulla riitti oppimisintoa." Erityisen vahvaa tämä motivaatio on alussa, mutta unelma työstä kantaa pitkiäkin opintopolkujen läpi. Haastateltavat olivat omissa asioissaan aktiivisia ja esimerkiksi olivat vaihtaneet paikkakuntaa, jos ensimmäisessä kotikunnassa ei tuntunut olevan mahdollisuuksia tarjolla.

"Se aikaisempi kaupunki oli todella pieni ja siellä oli kylmää ja lumista, eikä siellä ollut ketään, ei ystäviä, vaan sitä vain kotona tuijotteli tyhjiä seiniä, ei ollut muita kuin minä itse ja vaimoni ja lapseni. Sitten tulimme tänne.. ja täällä --- on paikkoja, johon mennä, olet kanssakäymisissä"

4. Haasteet

Monet haastateltavat nostivat haastatteluissa esiin sen, että kursseilla oli liian eritasoisia opiskelijoita. Yksi korkeasti koulutettu oli joutunut luku-koulutukseen muiden koulutusten puutteen takia, mutta myös usea muu haastateltava nosti esiin kyseisen ongelman. Korkeasti koulutettujen näkökulmasta etenemistä ei tapahtunut suhteessa heidän parempiin valmiuksiinsa, matalasti koulutetut ja kouluttamattomat henkilöt taas kokivat tahdin usein liian nopeana.

"--- opettaja oli ihan hukassa nopeasti etenevien oppilaiden ja niiden toisten, paikallaan jumittavien välillä. --- Oli ihmisiä, jotka jatkoivat koko vuoden tällä kurssilla ja silti olivat edelleen samalla lähtötasolla, ja toisia, jotka aloittivat aakkosista mutta etenivät tasolle, joka vastaisi suunnilleen nelosmoduulia."

Koulutuksen laadusta haastateltavat puhuivat paljon. Aineistossa oli pari hyvää kokemusta, mutta eniten oli pettymyksen tunteita. Melkein kaikki kritisoivat koulutusten liiallista kielioppipainotusta. Erään opiskelijan sanoin: *" annettiin koko kielioppi, ---, hippunen joka asiasta ilman, että ehdimme ymmärtää, mikä tämä sääntö on ja miksi joku sana käyttäytyy siinä noin"*. Pettymyksiä olivat aiheuttaneet myös koulutusten liian nopea tahti, kokemus opettajien välinpitämättömyydestä opiskelijoiden näkemyksiä tai kokemuksia kohtaan sekä kokemus siitä, että opettajaan ei saanut mitään yhteyttä yhteisen kielen puuttumisen takia.

"Hän vain opetti oppitunnin ja meni eteenpäin, ymmärsimme sitten tai emme, ei se häntä haitannut."

"Ensimmäinen kurssi oli todella hyödyllinen. Sen opettaja oli todella todella.. voisin antaa hänelle arvosanan 9/10! --- Opettaja painotti paljon puhekieltä. --- tämän opettajan kanssa, josta puhuin, niin usko tai älä: Kun lähdin tunnilta, olin todella ymmärtänyt tunnin aiheen. Ymmärsin kaiken."

Haastateltavilta kysyttiin, missä ja kuinka paljon he käyttävät suomen kieltä. Tähän saadut vastaukset olivat huolestuttavia. Yhdelläkään haastateltavalla ei ollut suomenkielisiä ystäviä taikka harrastuksia, joissa puhuisi suomea. Eräs haastateltava on töissä kaupassa, joten hän oletettavasti pärjää suomella ja käyttää sitä. LVI-alan oppisopimuksessa oleva ei kommunikoi töissä ja toinen ammattikoulussa opiskeleva löysi harjoittelupaikan vasta kun kysyi arabiankieliseltä yrittäjältä.

"---kun pääset kouluun niin siellä opit, että on tämmöinen juttu kuin suomen kieli, mutta sinulla ei ole ketään, jonka kanssa olla vuorovaikutuksessa, jonka kanssa puhua sitä."

On pelkästään ne jutut, mitä opit koulussa tai kurssilla, mistä voin todeta, että se on aika rajallinen sanavarasto, mikä on siinä käytössä, ja ne aiheet kiertävät samaa kehää, ei sen enempää. Ja ylipäänsä koulussakaan ei ole ketään, jonka kanssa olla vuorovaikutuksessa. Ihmiset ovat täällä omissa oloissaan, ujoja eivätkä halua jutella, ei ole vastavuoroisuutta kenenkään kanssa, eli esimerkiksi jos en itse tervehdi naapuriani, niin hän ei tervehdi minua. Tai kun tervehtii jotakuta, niin tämä ei välttämättä vastaa tervehdykseen, ja jotkut eivät tervehdi koskaan. Ja tämä on yksi sellainen asia, joka viivästyttää kielen oppimista.”

Monilla haastatelluilla oli myös kokemusta pitkistä odotusajoista eri koulutusten välillä. Pari oli joutunut odottamaan ensimmäistäkin kurssia. Pitkät odotusajat yhdistettynä epäsoviviin koulutuksiin ja vähäisiin mahdollisuuksiin käyttää kieltä kurssien ulkopuolella ovat erinomaisen huono yhdistelmä.

“Kävin kaksi kurssia, mutta ei niistä ollut minulle mitään hyötyä. Eikä tästäkään...kolme kurssia kolmen vuoden kuluessa Suomeen tulostani.”

“Siinäpä sitten istuin kotona ilman opiskeluja tai mitään koko kesän, talven ja toisen kesän, ja sitten ---, viime vuonna, he järjestivät meille kurssin, laittoivat minut kurssille. Kurssi, jolle he minut laittoivat, oli edistynyttä tasoa, peruskoulua. En ymmärtänyt mitään tällä kurssilla.”

5. Kehittämisehdotuksia

Yksi etukäteen päätetty kysymys oli se, mikä haastateltavien mielestä olisi paras aika aloittaa opinnot. Kahdeksan haastateltavaa yhdeksästä katsoi, että suomen kielen opinnot olisi hyvä aloittaa mahdollisimman nopeasti maahan saapumisen jälkeen. Yksi ajatteli, että alussa olisi parempi olla aikaa asettautua aloilleen. Haastatelluista henkilöistä osa oli päässyt ensimmäiseen koulutukseen ”heti”, suurin osa 1–3 kuukauden sisällä, ja yksi oli odottanut vuoden.

“--- mielestäni mitä nopeammin tänne tulleen ihmisen saa kielikurssille, sitä parempi, ja sitä nopeammin hän avautuu kielen oppimiselle.”

Haastatteluissa kysyttiin myös henkilöiden ajatuksia siitä, miten omaa kieltä voisi käyttää opintojen tukena. Vastaukset olivat kahtalaisia. Osittain tuotiin esiin samaa kieltä puhuvien antama tuki tilanteissa, joissa opettajan ja opiskelijoiden välillä oli liian korkeaksi koettu kielimuuri. Toisaalta oli myös huonoja kokemuksia siitä, että saman kielisten kanssa tuli puhuttua kurssilla vain omaa kieltä.

“--- ilman arabiaa puhuvien opiskelijatovereiden apua kurssi olisi mennyt tosi huonosti - emme olisi pystyneet etenemään. En tiedä siis, miten olisimme pärjänneet, kun emme ymmärtäneet opettajaa, emme papereita, eikä meillä alussa ollut puhelimesta edes käännohjelmaa---”

Lähes kaikki suhtautuivat positiivisesti ajatukseen, että kielikoulutuksissa olisi omakielistä tukea. Varsinkin alkuvaiheessa se voisi olla hyödyllistä: “siltoin kun et osaa sujuvasti opettajan kieltä, niin sillä kielellä moni asia menee ohitse”. Moni toivoi koulutuksiin enemmän painotusta itse latinalaisten kirjaimien hallintaan, arkikielen käytön tukeen ja puhekieleen. Toivelistalla oli myös enemmän keskusteleuvuutta ja yhteistyötä opettajan kanssa.

“Puhuminen on kielioppia tärkeämpää. Täällä ylikorostetaan kielioppia, mutta me emme ymmärtäneet siitä mitään.”

6. Johtopäätöksiä ja suosituksia

6.1 Koulutuksista

Koulutusten tarjoamisessa olennaista on se, että opiskelijat saavat omille kyvyille ja tarpeille sopivaa koulutusta. Tätä ei ole aina helppoa järjestää, ja syitä on monia. Opiskelijoille yksittäiset kurssit eivät näyttäneet koherenttina jatkumona eivätkä nämä sitä usein vaikuttaneet olevankaan. Olisi edelleen tarpeen käsitellä tätä haastetta ja kysyä laajasti opiskelijoilta, kuinka suurena ongelmana he tätä pitävät. Jos epäsooivat koulutukset ja epätasaiset opiskelijaryhmät todella ovat merkittävä ongelma, olisi koulutusjärjestelmä analysoitava tarkasti tästä näkökulmasta ja etsittävä ratkaisuja. Haasteltavien oman tuntemuksensa mukaan heidän saavuttamaansa kielitaito jää kauas tavoitteista – vain yksi haastateltava kokee tulevansa tyydyttävästi toimeen suomen kielellä elämässään.

Haastatteluaineistosta tulee vaikutelma, etteivät näitä opiskelijoita opettaneet opettajat oikein ole tehtäviensä tasolla. Pohjoismainen Alfarådet-verkosto on tuottanut osaamiskuvauksen opettajille, joiden tehtävä on lukutaito-opetus aikuisille (NVL 2018). Näiden haastattelujen perusteella piirtyy kuva, jonka mukaan kyseessä olevien opettajien osaaminen ei monilta osin vastaa osaamiskuvausta eikä siten opiskelijoiden tarpeita. Asian tarkempi selvittäminen on äärimmäisen

tärkeää.¹³ Samoin olisi tärkeää tarkastella systeemisen tason kysymyksiä; fokuksen suuntaaminen pelkästään opettajien valmiuksiin ei yksin riitä. Tuetaanko opettajaa koulutuksen järjestäjän toimesta riittävästi, vai jätetäänkö hänet yksin poikkeuksellisen vaativassa kouluttajan tehtävässään heterogeenisten ryhmien kanssa. Liittyykö opetuksen järjestämisen mahdollistamisen reunaehtoihin muita seikkoja, jotka eivät tue kouluttajien pedagogisen ja ohjauksellisen osaamisen pitkäaikaista kumulatiivista kehittymistä.

Moni koki, että opettajien ja heidän välillään oli liian korkea kielimuuri. Oletettavasti muureja on muitakin. Kuinka suomalaisessa yhteiskunnassa kasvanut ja korkeasti kouluttautunut opettaja voi tavoittaa luku- ja kirjoitustaidottoman kotoutujan kokemusmaailmaa? Kuinka kutsutaan kotoutuja formaalien opintojen äärellä stressaavassa elämäntilanteessa, jossa koko elämä on luotava uudelleen? Kuinka sovitetaan opinnot voimavarojen mukaiseksi osaksi sitä kotoutumisen kokonaisprosessia, jossa kotoutuja orientoituu elämässään uuteen ympäristöön? Minkälaista traumataustaa kotoutuja mahdollisesti kantaa ja kuinka tämä haastaa oppimista? Kuinka tuetaan ja opetetaan aikuista opiskelemaan? Näiden näkymättömien, mutta sitäkin konkreettisempien muurien tunnistamattomuus johti paitsi oppimishaasteisiin, myös epäluottamukseen tai tunteeseen siitä, että opettaja ei välitä opiskelijoistaan.

Omakielisen ohjaajan tukea pidettiin hyvänä ideana keskusteluyhteyden ja parempien oppimistulosten saavuttamiseksi. Lukutaitokoulutuksissa jos jossain opettajan ja opiskelijoiden välinen osaamisero oppimisen kohteena olevan asian suhteen on huima. Siten olisi olennaista, että opettaja kohtaisi opiskelijat siellä, missä he todella ovat. Ja tämä pitäisi osata vielä tehdä niin, että opiskelijat eivät koe tulevansa kohdelluiksi vähä-älyisinä tai lapsina. Pelkkä opettajuus ei tässä tehtävässä onnistumiseen riitä. Opettajuuden rinnalla tarvitaan vahvaa ohjauksellista orientaatiota ja aikaa tämän roolin toteuttamiseen.

6.2 Urasuunnittelusta

Suomalainen yhteiskunta mahdollistaa jäsenilleen laajat mahdollisuudet koulutuspolun ja uran omaehtoiseen valintaan. Tämä ei suinkaan ole globaali normaali ja omaa elämää koskevien valintojen tekeminen yleensä ja etenkin kotoutumisprosessin ensimmäisiä vuosina voi tuottaa pakolaistaustaiselle kotoutujalle suuria haasteita. Kotoutumisessa on henkilötasolla kyse oppimisprosessista ja kokonaisvaltaisesta uudelleen orientoitumisesta elämässä. Oletamme me kotoutujalta ja etenkin luku- ja kirjoitustaidottomalta kotoutujalta lähtökohtaisesti liian monia

¹³ Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi) lukutaitokoulutustakin koskevasta selvityksestä (Hievanen & al. 2020) jäi puuttumaan opiskelijanäkökulma. Karvi on vuonna 2021 aloittamassa kattavampaa arviointia, jota varten hanke on keskustellut arviointitarpeesta Karvin kanssa.

asioita liian nopeasti? Ymmärrämmekö me kotoutumisprosessin hitauden ja tunnustamme siihen vaikuttavat monet yksilölliset erot, vai lähestymmekö kysymystä jäykän formaalisti kotoutumista ulkopuolelta kellottaen. Monelle opiskelijalle voi olla vaikeaa löytää omia vahvuuksia/kiinnostuksen kohteita ja sitä kautta itselleen sopivaa suuntaa elämälle ja opinnoille. Ensimmäinen kysymys opiskelijalle/TE-toimiston asiakkaalle/ohjattavalle kotoutujalle tulisikin olla: "Mikä sinua motivoi?" Esimerkiksi: Miksi haluat oppia suomea? Miksi haluat juuri tälle kurssille? Mitkä asiat sinua kiinnostavat? Mitä toivot ja haluat elämältä?

Kysymys uratoiveista ja -tavoitteista voi olla kuitenkin vaikea sekä kysyjälle että vastaanottajalle. Ohjaava henkilö on voinut kysyä kotoutujalta koulutukseen liittyvistä toiveista, mutta asia ei ole kuitenkaan edennyt toivotusti. Monet pakolaistaustaiset maahanmuuttaneet ovat mahdollisesti ennen Suomeen tuloa tehneet vain sitä, mitä on yhteiskuntaluokkansa mukaisesti pitänyt tehdä ja mitä heiltä on odotettu. Tämä voi olla ensimmäinen kerta, kun heiltä kysytään omaa näkemystä aiheesta. Monet pakolaistaustaiset maahanmuuttaneet myös saattavat pelätä kertoa omaa mielipidettään johtuen viranomaiskokemuksista lähtömaissaan. Siksi olisi äärimmäisen tärkeää rohkaista puhumaan omista mielipiteistä ja tunteista. On tärkeää tuoda tätä suomalaisen kulttuurisen olemisen tapaa heille tutuksi ja tukea heitä tässä toimijuuden vahvistumisessa. (Baxter, L. A. & Montgomery, B. M. 1996. Ryan, R. M. & Deci, E. L. 2017. Gudykunst, W.B 2018).

6.3 Kotoutumisesta kokonaisvaltaisesti

Yhdelläkään haastateltavalla ei ollut useita suomalaisia tuttavuuksia, muutamalla henkilöllä oli yksi tai kaksi. Osa tutuista oli myös esimerkiksi muuton jälkeen jääneet pois. Useat kokivat yhteyden luomisen suomalaisiin vaikeana erityisesti suomalaistensa itsensä takia. Monet kuitenkin tunnistivat niiden merkityksen suomen kielen oppimisenkin kannalta. Haastateltavilla ei myöskään ollut harrastuksia, joissa olisivat voineet kohdata suomalaisia ja käyttää suomen kieltä. Erityisen vähäisiltä mahdollisuudet tuntuivat pienemmissä kunnissa.

Kotoutuminen jää puolitiehen, jos valtaväestöön ei synny kontakteja ja jos valtakieltä ei pääse käyttämään oikein missään. Tämä on suuri yhteiskunnallinen kysymys, eikä typisty pelkäksi luku-koulutusta tai sen opiskelijoita koskevaksi asiaksi. Monissa oppilaitoksissa on pyritty viemään opetusta luokahuoneiden ulkopuolelle ja mahdollistamaan osallisuutta yhteiskunnassa (ks. esim. Valkendorff & Luukkainen 2019). Tämä ei kuitenkaan noussut haastatteluissa esille.

Asiantuntijan kommentti

Epp Parkkali, FM, opinto-ohjaaja, S2-opettaja ja TE-asiantuntija (kotoutumispalvelut)

Olen työskennellyt aikuisten maahanmuuttajien kouluttajana noin parikymmentä vuotta ennen kuin aloitin työn TE-toimiston kotoutumispalvelujen asiantuntijana.

Työskennellessäni kouluttajana ryhmissäni oli alkuvuosina, ennen luku- ja kirjoitustaitokoulutusten erottamista kotoutumiskoulutuksista, sekä luku- ja kirjoitustaidottomia että korkeasti koulutettuja maahanmuuttaneita samoissa ryhmissä. Opetus niin heterogeenisille ryhmille oli todella haastavaa ja vaati minulta kouluttajana luovuutta, kärsivällisyyttä ja monenlaisia taitoja sekä opetuksen sujuvoittamiseksi että eriyttämiseksi. Haasteellista olivat myös isot ryhmäkoot ja pitkät opetuspäivät. Kaipasin lisäksi koulutuksiin tuekseni koulunkäynninavustajaa, opinto-ohjaajaa ja psykososiaalisen tuen palveluita. Aikuisten luku- ja kirjoitustaidon opetusmenetelmiin ja -teoriaan perehdyin Opetushallituksen järjestämässä täydennyskoulutuksessa, joka antoi hyviä työvälineitä luku- ja kirjoitustaidon opetukseen ja lisäksi vahvasti ajatustani myös siitä, että luku- ja kirjoitustaidon opettaminen aikuisille maahanmuuttajille vaatisi aivan omanlaisensa koulutuksen ja työotteen. Luku- ja kirjoitustaidon opetukselta edellytetään uudentyyppeisiä menetelmiä, jotka voivat olla vieraita oppikirja- ja kielioppipohjaiseen perinteiseen opetukseen tottuneille opettajille. Luku- ja kirjoitustaidon opettajalta odotetaan luovia ja toiminnallisia menetelmiä, puhumisen aktivoimista sekä empatiaa ja opiskelijan aitoa kohtaamista. Myös hankeraporttimme haastatteluissa nämä opiskelijoiden odotukset nousevat vahvasti esille.

On hyvä, että luku-kouluttajille onkin nykyään tarjolla Helsingin aikuisopiston tarjoamaa täydennyskoulutusta, jossa opitaan muun muassa toiminnallista metodiikkaa, eriyttämistä, motivointia, kielitaidon arvioinnin perusteita ja opetusteknologian käyttöä.

Luku- ja kirjoitustaidoton voi olla primaarilukutaidoton eli oppija ei osaa lukea tai kirjoittaa millään kielellä eikä hänellä tavallisesti ole koulutaustaa; semilukutaitoinen on oppija, jolla on jonkin verran kirjallista taitoa omalla äidinkielellään, ja hän on käynyt mahdollisesti koulua muutaman vuoden. Sekundaarilukutaitoinen oppija osaa lukea muulla kuin latinalaisella kirjaimistolla ja koulutausta voi vaihdella. Luku- ja kirjoitustaidottomien opiskelijaryhmien heterogeenisyys voi johtuakin niistä syistä, että samassa ryhmässä on primaarilukutaidottomia, semilukutaitoisia ja sekundaarilukutaitoisia oppijoita. Jo muutamakin koulunkäyntivuosi kotimaassa saattaa nopeuttaa aikuisen luku- ja kirjoitustaidon ja kaiken oppimista, koska oppimiskokemusta on jo taustalla.

Olisi myös hyvä, jos luku-koulutukset olisivat riittävän pitkiä ja koulutuspolut joustavia. Koulutusten aikana tulisi olla riittävästi aikaa käydä opiskelijan kanssa esimerkiksi väliarviointikeskusteluja, ja opiskelijalla tulisi olla mahdollisuus tarpeen mukaan vaihtaa koulutuspolkua joustavasti. Myös opinto- ja uraohjauspalvelut olisivat tärkeitä palveluja koko koulutuksen ajan, koska suurin osa opiskelijoista on työikäisiä ja TE-toimiston asiakkaita ja heillä on paljon kysyttävää muun muassa suomalaisesta työelämästä jo luku-koulutusvaiheessa. Lisäksi opiskelumotivaatio pysyy vahvana, kun opiskelijalla on tietoa

ammateista, työpaikoista ja ammatillisista koulutuksista. Suomalaisen koulutusjärjestelmän vaatavuus ja työelämässä tarvittavan osaamisen laajuus yllättävät aikuista maahanmuuttajaopiskelijaa.

Oman opetus- ja TE-toimiston kokemukseni pohjalta koen koulutusten aikaisten keskustelujen lisäksi tärkeiksi myös opiskelijan, kouluttajan ja TE-toimiston virkailijan yhteiset koulutuksen päättökeskustelut. Näissä keskusteluissa on mahdollisuus selvittää, onko opiskelijalla ja kouluttajalla olleet yhteiset tavoitteet koulutuksen suhteen ja miten TE-toimiston näkökulmasta koulutus on myös tukenut opiskelijan kotoutumista. Olisi hyvä, jos koulutuksista tulisi jatkumo eivätkä opiskelijat joutuisi odottamaan koulutuksia hyvin pitkään eikä kotoutumisajasta tulisi katkonaista ja pirstaleista. Koko kotoutumisaikaiseen koulutuspolkuun olisikin tärkeää saada mukaan monialainen tukiverkosto, johon kuuluisivat TE-toimiston lisäksi sosiaalitoimi ja oppilaitokset. Kursseilla ja niiden jatkuvuudella on maahanmuuttaneille iso merkitys, sillä koulutus antaa kielitaidon oppimisen lisäksi mahdollisuuksia tutustua muihin aikuisiin, solmia ystävyyssuhteita ja saada vertaistukea. Koulutuksen aikaiset kieliharjoittelut auttavat luomaan työelämässä tarvittavia verkostoja, joita ilman työnhaku Suomessa on vaikeaa, vaikka ammatillinen tutkinto olisikin Suomessa suoritettu.

7. Yhteenveto

Nämä kahdeksan haastattelua vahvistavat osittain jo olemassa olevaa tietoa lukutaitokoulutuksiin osallistuvien henkilöiden tilanteesta. Opiskelijoilla on nimittäin erittäin voimakas tahto ja motivaatio oppia lukemaan ja kirjoittamaan ja niiden taitojen avulla päästä elämässä eteenpäin. On kuitenkin monia asioita, jotka estävät tätä tavoitetta. Näitä ovat esimerkiksi heikot perustaidot ja yhteiskunnan torjuvuus (pakolaistaustaisten tilanteesta ks. esim. Kanniainen & Hagman 2020).

Voimakkaimmin haastatteluista nousi kuitenkin esiin opiskelijoiden kokemus siitä, että koulutukset eivät vastanneet heidän tarpeitaan. Vain yksi kahdeksasta haastatelluista koki tulevansa toimeen suomen kielellä. Pedagogiset ja didaktiset ratkaisut tuntuivat haastateltavista vääränlaisilta ja monet opettajat olivat jääneet etäisiksi. Suomen kielen opetus koettiin kielioppipainotteiseksi eikä toiminnallista osaamista tukevaksi. Tämä on harmillista ja yllättävääkin, koska toiminnallisen kielitaidon oppiminen on jo pitkään ollut aikuisten kotoutujien koulutuksissa tavoitteena (Valkendorff & Luukkainen 2019). Onko opettajilla ja opiskelijoilla sama käsitys toiminnallisesta opetuksesta? Pitääkö meidän tämän lisäksi tarkastella kysymystä laajemmin kuin vain opettaja-oppilastason kysymyksenä? Onko mahdollisesti löydettävissä piiloisia systeemisen tason selittäviä tekijöitä, jotka estävät osuvamman pedagogian - opettajan ja kielenopiskelijan löytämistä yhteisen ja vaikuttavan oppimisen äärelle?

Jos näiden opiskelijoiden kokemukset ovat edes jossain määrin yleistettävissä, lukutaitokoulutusten tilanne on hälyttävä. Olisi syytä selvittää, luovatko rakenteet, lait ja asenteet, kilpailutettu tai muuten lyhytjänteinen koulutus epäsuorasti oppimisen ja pedagogisen kehittämisen esteitä. Kysymykset jätetään yksilötasolle, yksilöiden - opettajien ja oppijoiden ratkaistaviksi – mutta esteet ovat usein muulla.

Lähteet

Hievanen, Raisa & Frisk, Tarja & Väättäinen, Hanna & Mustonen, Kirsi & Kaivola, Juha & Koli, Arja & Liski, Sari & Muotka, Virva & Wikman-Immonen, Anu (2020). Maahanmuuttajien koulutuspolut. Arviointi vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksesta, aikuisten perusopetuksesta ja ammatillisen koulutuksen kielitaitovaatimusten joustavoittamisesta. Julkaisut 11:2020. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

Kanniainen, Antti & Hagman, Noora (2020). "Meillä on nimi, historia ja tulevaisuus" - Hankkeen toimintaympäristön ja kohderyhmän kuvaus. Teoksessa: Asikainen, Eija (toim.) (2020). Sivuaäniä. Asiakkaiden, asiakastyötä tekevien ja verkostotoimijoiden näkemyksiä pakolaistaustaisten ohjauksesta. Raportteja 29:2020. Kaakkois-Suomen ELY-keskus.

Laitinen-Saunio, Anne (2020). Asiakkaan kohtaaminen TE-toimistossa. Teoksessa: Asikainen, Eija (toim.) (2020). Sivuaäniä. Asiakkaiden, asiakastyötä tekevien ja verkostotoimijoiden näkemyksiä pakolaistaustaisten ohjauksesta. Raportteja 29:2020. Kaakkois-Suomen ELY-keskus.

NVL = Nordiskt nätverk för vuxnas lärande (2013/2018). Opettajien osaamiskuvaus. Lukutaito-opetus aikuisille, joiden äidinkieli on jokin muu kuin pohjoismainen kieli. Alfarådet, pohjoismainen aikuisten luku- ja kirjoitustaitoverkosto.

Valkendorff, Tiina & Luukkainen, Heidi (toim.) (2019). Maahanmuuttajien lukutaitokoulutus. Kansanopistot ja opintokeskukset uuden sivistystehtävän toteuttajina. Suomen Kansanopistoyhdistys – Finlands Folkhögskolföreningen ry.

Pakolaistaustaisten ohjaus

